

СВ. ЕВАНГЕЛИСТ МАТЕЙ – АВТОР НА ПЪРВОТО КАНОНИЧНО ЕВАНГЕЛИЕ

ревнохристиянското предание (още от II век) единодушно признава за автор на първото канонично евангелие св. апостол и евангелист Матей. Това се потвърждава както от свидетелствата на ранните християнски писатели, така и от множеството исторически данни.

В числото на външните, най-ранни по време сведения за авторството на св. Матей трябва преди всичко да се отнесе съобщението на епископ Папий Йераполски († 165), който живял близо до апостолския век и за когото св. Иринеи Лионски († 202) казва следното: „Папий, ученик на Йоан (Богослов) и другар на Поликарп, мъж древен“ (*Против ересите*, V, 33, 4).

Според църковния историк Евсевий Кесарийски, Папий свидетелства, че „Матей подредил словата (τά λόγια συντάξατο)¹ на Господа на еврейски език (Ἑβραϊδί διαλέκτῳ), а ги тълкувал всеки, както могъл“ (*Църковна история*, III, 39).

Втори по време и по достойнство свидетел за Матеевото авторство на първото евангелие следва да се признае споменатият вече св. Иринеи Лионски. Той пише: „Матей съставил писание на евангелието у евреите, на техния собствен език през това време, когато Петър и Павел благовествали в Рим и основали църква“ (*Против ересите*, III, 1, 1).

Не по-малко важно е и свидетелството на Ориген, който отбе-

лязва: „От преданието аз узнах за четирите евангелия, които само се приемат безспорно от цялата поднебесна Божия Църква. На мене е известно, че първото евангелие било написано от Матей, който бил някога митар, а после апостол на Иисус Христос, и че той го написал на еврейски език за християните, които произхождали от юдеите“ (у *Евсевий Кесарийски, Църковна история*, VI, 25).

Особено внимание заслужават сведенията у Евсевий Кесарийски, който в качеството си на историк познавал добре християнската литература, достъпна за неговото време, и, без съмнение, разполагал с източници и материали, които не са дошли до нас. Ето какво казва той в книга III (гл. 24) на своята история по въпроса за авторството на първото евангелие: „Матей, като проповядвал първоначално между евреите, а след това, като имал намерение да иде към другите, съставил на родния си език известното сега под негово име евангелие, с цел, щото това Писание да замести за християните, от които се отдалечавал, липсата на неговото лично присъствие“. На друго място същият историк говори за Евангелието от Матей във връзка с пътешествието на християнския учен Пантен в Индия, където той, съгласно Свещ. Предание, намерил у някои тамошни жители, познали Христа, намиращото се у тях още преди неговото пристигане Евангелие от Матей. Бил им проповядвал един от апостолите, Вартоломей, който оставил написаното на еврейски език Евангелие от Матей,

¹ Според друго различен: записал беседите (τά λόγια συνευράψατο).

„което се и съхранило до днес“ (Църковна история, V, 10). Към това свидетелство за принадлежността на първото евангелие на св. Матей може да се прибавят още и сведенията на блаж. Йероним (*Книга за бележитите мъже*, III, 3), св. Епифаний Кипърски (*Против ересите*, XXIX, 9, 4; XXX, 3, 7), св. Атанасий Велики², който в приписаното му съчинение *Synopsis* отбелязва, че Евангелието от Матей е написано на еврейски език. Така и блаж. Августин в своето съчинение за съгласието между евангелистите няколко пъти споменава за Евангелието от Матей, което, по негови думи, било написано, както съобщава древното предание, на еврейски език, а останалите евангелия – на гръцки (*За съгласието на евангелистите*, I, 2).

И така, преданието за това, че апостол Матей написал евангелие, и то именно на еврейски език, се опира на цял ред свидетелства, при това древни и авторитетни, така че за непредубедения ум то се явява твърдо установен факт. Преданието, както казва R. H. Gundry, е „неизменно и ненадминато“³ и много от учените в миналото го считат за солидно и безспорно⁴.

Въпреки тези древни и по-нови свидетелства в полза на авторството на апостола-митар, съвременното критично разбиране за дълъг период от време е почти единодушно, че Папий допуснал грешка: положително – относно това, че първото евангелие е първоначално написано на еврейски език, и вероятно – относно Матеевото

авторство⁵. Онези, които изключват Матеевото авторство и семитския оригинал на първото канонично евангелие, разбират, че трябва да се опитат да обяснят как св. Папий допуснал грешка. Първоначалната трудност е да се обясни как името на такъв незабележим апостол започнало да се свързва с това евангелие. Ние така сме свикнали да приемаме св. Матей за традиционен автор на първото писмено свидетелство на християнството, че понякога забравяме, че освен за неговата роля като митар, призоваването му, обеда в неговата къща и включването му в числото на 12-те апостоли, в евангелието не се споменава нищо относно неговата личност. Защо тогава избираме св. Матей за предполагаемия автор както от самото начало, ако евангелието е било псевдонимно, така по-късно, ако то е било анонимно?

Изхождайки от тези въпроси, изследователите (най-вече западните) са построили цял ред проблемни, хипотетични или просто смели решения, същността на които може да бъде сведена към две основни положения.

1. Разшифровайки загадъчното съобщение на Папий за труда на апостол Матей, когото йераполският екзегет нарекъл τὰ λόγια, някои учени идват до заключението, че това произведение не е нищо друго, освен събрани изказвания или изречения на Исус Христос. В тази връзка F. D. E. Schleiermacher (*Theologisc-he Studien und Kritiken*, 1832) смятал Папиевия λόγιον за умалителна форма на λόγος и я тълкувал като кратко изказване.

² Вж. Введение в Новозаветные книги, § 10. Перев. *en. Михаила*, изд. 2, Москва, 1888, с. 93.

³ Gundry, R. H. *Matthew: A Commentary on His Literary and Theological Art*. Grand Rapids, 1982, p. 610.

⁴ Ср. Гяуров, Хр. Евангелие от Матей. С., 1936.

⁵ Kuemmel, W. G. *Introduction to the New Testament*. Revised edition, London, 1977², pp. 120-121; Luz, Ulrich. *Matthew 1-7. A Commentary*. Translated by Wilhelm C. Linss, Edinburgh, 1990, pp. 93-95.

Stoldt привежда думите на Schleiermacher така: „Матей написал събрание от изказвания на Христос, които вероятно били отделни притчи или обширни изказвания, или най-вероятно и двете. Папиевият израз просто не може да означава нищо друго“⁶. Но Schleiermacher категорично отхвърля идентифицирането на тази компилация от λόγια с нашето Евангелие от Матей: „Нека се запитаме, възможно ли е наистина същият този Матей все пак да е написал нашето евангелие след написването на събранието от тези речи: моят отговор е категорично негативен“⁷. Освен това: „Евсевий не намерил никаква следа за два отделни труда от Матей в неговия Папий; следователно съществувал само един труд и това не било нашето евангелие“⁸. Schleiermacher обаче изразявал становището също така, че „Евангелието от Матей включва това събрание“. По-нататък той бил на мнение, че „причината то да носи името на Матей е защото е основано върху този труд от апостола“⁹.

От лексикографска страна Schleiermacher допуснал двойна грешка. На първо място λόγιον почти сигурно не е умалителна форма; и второ, естественото и очевидно значение на Папиевото заглавие λογίων κυριακων εξηγήσεις е *Изяснения на евангелията*¹⁰. В. В. Warfield написал статия от 55 страници „Предсказанията на Бога“¹¹ (която

странно била пренебрегната в A Greek-English Lexicon of the New Testament¹² и в Theologisches Woerterbuch zum NT на G. Kittel и чието място все още не е заето от друга подобна трактовка), в която доказва и двата момента. Авторът, позовавайки се на голям брой свидетелства от класическата гръцка литература, Септуагинтата, Филон Александрийски и св. отци, стига да заключението, че λόγιον означава божествено слово, предсказание, което би могло да се използва в смисъл на кратко изказване. Същото се отнася и до това, когато става въпрос за цяла част от боговдъхновена литература (макар че в последния случай множественото число τὰ λόγια е нормалната употреба). Към важността на изводите, които прави Warfield, насочва вниманието R. Gryson¹³ в неговия труд, където доказва,

New York, 1927, 335-391. По мнението на F. F. Bruce, „ако думата е умалителна форма, тя вероятно би била акцентувана λογίων“. Това тълкуване изглежда, че не се среща в древните преписвачи и редактори. Становището на Warfield срещу Schleiermacher споделят Th. Zahn (Introduction to the New Testament. Vol. 2, Edinburgh, 1909, pp. 509ff), J. Chapman (Matthew, Mark and Luke. London, 1937, p. 3), C. S. Petrie (The Authorship of 'The Gospel according to Matthew': A Reconsideration of the External Evidence. – NTS, 14, 1967, pp. 31f), J. C. O'Neill (NST, 21, 1975, p. 283, n. 1), Bo Reicke (The Roots of the Synoptic Gospels. Philadelphia, 1986, pp. 8, 157f) и M. D. Goulder (Luke: A New Paradigm. Sheffield, 1989, p. 33), който говори за „очевиден консенсус... Папий имал предвид Матеевото евангелие“.

¹² Bauer, W., W. F. Arndt and F. W. Gingrich, A Greek-English Lexicon of the New Testament. Rev. and Augmented F. W. Gingrich and F. W. Danker, University of Chicago Press, 1979.

¹³ Gryson, R. A propos du temoignage de Papias sur Matthieu: le sens du mot *logion* chez les Peres du second siecle. – Ephemerides Theologicae Lovaniensis, 41, 1965, 530-547.

⁶ Stoldt, H.-H. History and Criticism of the Marcan Hypothesis. Edinburgh, 1980, p. 365.

⁷ Ibid., p. 367.

⁸ Ibid., p. 368.

⁹ Ibid., p. 372. Stoldt проследява Шлайермахеровото влияние върху K. Lachmann и C. H. Weissе и въобще върху развитието на III-документалната хипотеза (Op. cit., p. 48).

¹⁰ Вж. Гяуров. Пос. съч., с. 90-91.

¹¹ Публикувана най-напред в Presbyterian and Reformed Review, XI, 1900, 217-260, тя била преиздадена в Revelation and Inspiration,

че св. отци от II век последователно използват термина за свещ. писания.

Съвсем настрана от лексикографските трудности и трудностите, които среща Q-хипотезата¹⁴, Шлайермахеровото отъждествяване на τὰ λόγια с Q се сблъсква с допълнителни проблеми. Онези, които разглеждат Q като един единствен документ, в действителност не го смятат за сборник от кратки слова, тъй като той включва дълги притчи и поне един наративен пасаж (изцериаването на слугата на капернаумския стотник), така че това разбиране за τὰ λόγια (дори ако се приеме като умалителна форма) не е така подходящо, както може би изглежда на пръв поглед.

Други смятат, че τὰ λόγια може би са били сборник от старозаветни свидетелства, съставен от Матей, които по-късно били включени в евангелието. Но в този случай е трудно да си представим как авторството на такава малка част от евангелието могло да бъде отнесено към цялото. G. D. Kilpatrick¹⁵ смятал, че евангелието вероятно било псевдонимно; но ако е така, или Папий, или някой друг ранен християнски писател ще спомене този факт. Идеята на K. Stendahl¹⁶, че

евангелието води началото си от екзегетическа школа, чието вдъхновение идвало от апостол Матей, има твърде слаба основа и изглежда била съвсем неизвестна за ранните християнски писатели.

Друго мнение е, че погрешната идея за еврейски оригинал възникнала просто от едно предположение на Папий. В отдалечената Фригия нему било известно, че Палестина била двуезична и че евангелието първоначално било проповядвано на юдеите и след това на гръкоезичните народи. Забелязвайки, че Матеевото евангелие имало забележителни юдейски черти, които го доближавали до Стария Завет, естествено било да се предположи¹⁷, че то било написано за евреите на еврейски език и едва по-късно било преведено на езика на другите евангелия. Папий проявявал интерес към въпроса за съставянето на евангелска хармония и вероятно развил идеята за еврейски Матей с цел да разреши противоречията между евангелията. Проблемът при тази хипотеза е, че Папий въобще не загатва, че изказва предположение. Той пише така, сякаш неговият разказ бил факт, и онези писатели, които идват след него, постъпват по същия начин.

2. Други изследователи, с цел да отхвърлят свидетелството на Папий, влагат в израза Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ („на еврейски език“) различно значение. Думата διάλεκτος се среща 6 пъти в Новия Завет (Деян. 1:19; 2:6, 8; 21:40; 22:2; 26:14)¹⁸ и във всичките тези места

¹⁴ Според тази хипотеза, св. Матей и св. Лука независимо един от друг използвали Евангелието от Марк, както и един друг общ източник – Q (ср. Βασιλειῶδης, Π. Ἡ περι; τῆς Πηγῆς τῶν Λογίων Θεωρία. Ἀθῆναι, 1977; Eiusdem, The Nature and Extent of the Q-Document. – NT, 20, 1978, 49-73; Eiusdem, Did Q Exist? – Ἐκκλησία καὶ Θεολογία, 1, 1980, 287-327; Eiusdem, The Original Order of Q. Some Residual Cases. – In: J. Delobel (ed.), *Logia*, Leuven, 1982, 379-387).

¹⁵ Kilpatrick, G. D. *The Origins of the Gospel according to St Matthew*. Oxford, 1946, pp. 138ff.

¹⁶ Stendahl, K. *The School of St Matthew and Its Use of the Old Testament*. Philadelphia, 1968².

¹⁷ Приема се, че изразът Ματθαῖος μετὰ τὸν οὖν може би загатва, че става въпрос за предположение, вж. Birks, T. R. (ed.). *Horae Evangelicae*. London, 1892, p. 334.

¹⁸ A Corcordance to the Greek Testament. Fifth Edition Revised by Rev. H. K. Moulton, Edinburgh, 1978.

тя означава „език“. J. Kuerzinger¹⁹ обаче твърди, че целият Папиев пасаж се отнася до различните стилове, в които са написани Евангелията от Марк и Матей. Папий живял в Йерапол, където имало голяма риторическа школа. Той съзнава Марковите несъвършенства в стила, докато защитава неговата прецизност и апостолска ортодоксалност. Марк не писал „по ред“, но бил главният свидетел, който вярно предава ап. Петровата проповед. Матей, от друга страна, подредил своя материал (συντάξατο) според юдейския обичай. Всеки (Марк, Матей и другите) тълкувал и подреждал божествените предсказания, както могъл.

Истина е, че глаголетъ διαλέωω бил използван в смисъл на „говоря върху нещо, споря“, особено във връзка с диалектическия метод на сократиците, и съществителното διάλεκτος се употребявало относно „начин на изказване“ или „стил“. Това тълкуване е особено привлекателно за онези, които като Gundry считат Евангелието от Матей за мидраш (тълкуване). Gundry казва: „Еβραϊδί διαλέκτω означава еврейски начин на представяне на Исус като Месия. Веднага си спомняме за всички онези юдейски черти в Евангелието от Матей – акцентуването върху Исус като Син Давидов и Месия, подреждането на Неговото родословие чак до Авраам, честите и забележителни цитирания на старозаветни пасажи като изпълнени в Исус и т.н. – на които се отделя толкова голямо внимание в съвременните въведения към това евангелие. Към тези традиционно признати характерни особености трябва да се добави Матеевият мидрашен стил“²⁰.

¹⁹ Kuerzinger, J. Das Papiaszeugnis und die Erstgestalt des Matthäusevangeliums. – Biblische Zeitschrift, Neue Folge, 4, 1969, S. 19-38; Eiusdem, Irenaeus und sein Zeugnis zur Sprache des Matthäusevangeliums. – NTS, 10, 1963, S. 108-115.

²⁰ Gundry, Op. cit., pp. 619f.

Но ако се обърне внимание на целия контекст у Евсевий Кесарийски, изглежда че тук не става въпрос за стил. Глава 37 е посветена на поколението, което следвало апостолския век, т.е. след писателите, които първи заели място в апостолския сонм, които ревностно проповядвали и предавали божествените евангелия. Верен на метода си, Евсевий споменава множество факти, за които той смята, че ще бъдат интересни за неговите читатели, и в същото време влита в тях личното си разбиране за историята. От особен интерес за него е каноничността и в гл. 38 той се спира на Посланието до евреите и Климентовите писания. Дългата 39 глава е посветена на Папиевото „Изяснение“. В тази трактовка той привежда букет от интересни факти: разказва за смъртта на предателя Юда, за чудото с възкресението на мъртвия и друго чудо, случило се с Юст Варсава, който изпил отрова и останал жив (ср. Марк 16:18). Той разказва за Папиевите цитирания от 1 Йоаново и 1 Петрово послания и за неговото третиране на разказа относно жената, която била обвинена пред Господа в много грехове. Но от първостепенна важност за Евсевий са: 1) да защити, позовавайки се на Папий, апостолското достойнство на Марк; 2) да използва Папий в подкрепа на своите доводи срещу Откровението на св. Йоан Богослов; 3) да отправи укори срещу хилиазма. Що се отнася до самия Евсевий, той не проявява интерес към риторическа дискусия за стила. Евсевий дава интересна информация за Папиевата книга, включително това, което авторът казва относно апостолския произход и начина на съставяне на двете евангелия.

Но, твърди се, Евсевий погрешно разбрал Папий; той не разбрал бележките на Папий, които се отнасяли до риторическа дискусия за стила. Това обаче изглежда неправдоподобно,

защото Евсевий, за разлика от нас, имал пред себе си целия труд на Папий. Освен това Папий не предава собствените си възгледи като оратор; той цитира презвитера Йоан. Можем ли да повярваме, че този палестински следовник на Исус Христос използвал езика на риторическите школи? Коментарът на R. T. France върху предположението на Kuerzinger е показателен: „че Папиевият Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ трябва да бъде преведен ‘в юдейски стил’ ми се струва, че опъва еластичността на Папиевите думи до максимален предел“²¹.

Има един по-малко важен въпрос: Означава ли думата Ἑβραϊδὶ „на арамейски“ (след като арамейският бил главният семитски език, използван в разговорната реч в Палестина през V век) или тя трябва да бъде разбрана буквално „на еврейски“? Доскоро еврейският беше смятан за мъртъв език през V век, въпреки че еврейските писания били редовно четени в синагогите и били преподавани на децата в школите. Но откриването на текстовете, свързани с името на Бар-Кохба²², навеждат на мисълта, че еврейският бил все още в употреба за литературни цели доста след времето на апостол Матей. Това бил всъщност езикът на голяма част от Кумранските текстове. Така че въпросът, какъв език имал предвид Папий, е отворен.

Въз основа на всичко казано досега стигаме до заключението, че свидетелството на Папий за авторството на първото евангелие е солидно и

²¹ France, R. T. Themelios, 8, 3 (April, 1983). Kuemmel (Op. cit., p. 55, n. 30) казва, че предположението на Kuerzinger е „едва защитимо“.

²² Peter, S. E. (ed.). The Language of the New Testament. Journal for the Study of the New Testament, Supplement Series 60, Sheffield, 1992, p. 23.

опитите да го дискредитират се оказват неуспешни. Не може да се отхвърли предположението, че той бил единственият източник на светоотеческото предание по въпроса, но е трудно да се докаже, че това е така. Трябва да признаем, че като цяло преданието на Църквата е по-солидно от свидетелството на самия Папий. Последното е отправен момент, който не може да бъде твърде лесно преодолян.

3. Допълнителна светлина върху датировките и авторството на евангелията се хвърля въз основа на изследването на техните заглавия. Martin Hengel е изследвал този въпрос в дълбочина в съчинението *Studies in the Gospel of Mark*²³. Той обръща внимание на необичайната форма на евангелските заглавия в надписванията и подписванията на ръкописите и тяхната свършена съгласуваност в определенето на авторството. Като правило в античността името на автора на книгата се изписвало най-напред (в родителен падеж) и след това се поставяло заглавието, указващо съдържанието. Но в евангелията заглавието е просто Εὐαγγέλιον κατά, следвано от името на автора. В някои ръкописи, като Синайския и Ватиканския, заглавието се появява без εὐαγγέλιον и общото становище на изследователите е, че заглавията били първоначално в тази съкратена форма. В действителност това е формата, дадена в 26-то издание на *Novum Testamentum Graece*. Но в един ранен период от време, в три папируса, заглавията са запазени в по-обширната форма, както е също в старолатинските, коптските преводи, у св. Иринея Лионски, Климент Александрийски,

²³ Hengel, M. *Studies in the Gospel of Mark*. London, 1985, ch. 3. Надписите на евангелията също така са дискутирани у Reicke, Op. cit., pp. 150ff.

Тертулиан и Мураториевия канон. „Забележителното тук е съвършеното съгласие относно четирите заглавия на евангелията в разпространение, включващо цялата Римска империя към края на II век“²⁴.

Това, твърди Hengel, свидетелства против доминиращата теория, която поддържа, че евангелията били първоначално анонимни²⁵ (или без заглавия) и че съгласуваността на тяхната форма се обяснява като дължаща се на приемането на тези имена, след като новозаветният канон бил приет навсякъде. Той твърди, че канонизацията била сравнително късен процес. Тя може ясно да се забележи за пръв път в Тациановия Диатесарон (ок. 170 г.). Но дори ако този процес е настъпил много по-рано от това време (както Hengel правилно отбелязва), циркулирането на отделни евангелия без заглавия дори за няколко години би имало за резултат измислянето на разнообразни заглавия.

Hengel твърди, че приписването на авторство на Марк и Матей се предполага от Папиевия труд (който, той смята, бил написан около 120 или 130 г.) и че това води началото си от „тайнствения презвитер Йоан...“, което ни отвежда до времето между 90 и 100 г.²⁶. С други думи, това ни отвежда до периода на съставяне на евангелията, който Hengel поставя между 69-100 г. Въз основа на разсъжденията си Hengel смело заявява, че терминологията се корени в Евангелието от Марк 1:1, където думата εὐαγγέλιον стои в заглавието. Християн-ските общини, скоро след като те се отделили от

синагогата, събрали сборник, съдържащ старозаветните писания и християнски документи, удобни за четене през време на богослужението. Съществувала, твърди Hengel, стриктна писмена дисциплина и това били писачите, които разпространили християнските книги и които първи измерили заглавието εὐαγγέλιον като; Μάρκων и след това дали съответстващи заглавия на Матей, Лука и Йоан.

Hengel не обяснява как възникнала тази „дисциплина“ и как тези правила били така пунктуално съблюдавани. На тази теория, така както е изложена, очевидно ѝ липсва важен елемент – тя доказва ранното признаване на традиционните автори, но не обяснява как постоянството на заглавията се появило. Светлина се хвърля върху този момент, ако нашият възглед за синоптичeskия проблем е точен в разбирането, че по-късните евангелисти познавали и признавали авторитета на своите предшественици. Това означава, че от деня на появата на второ евангелие (независимо кое било то) те били известни като Евангелие според Матей и Евангелие според Марк, и практиката била продължена относно появата на Лука и Йоан. С други думи традиционното указване на авторство, което било следвано така единодушно, могло да бъде разпространявано без прекъсване от времето на появата на второто евангелие.

В заключение може да се отбележи, че непредубеденото и трезво отношение към свидетелствата на християнската древност, както и вътрешните свидетелства убедително говорят в подкрепа на факта, че 1/ св. Матей е авторът на нашето първо канонично евангелие и 2/ евангелието първоначално било написано на еврейски език.

²⁴ Hengel, *Op. cit.*, p. 66.

²⁵ E. P. Sanders and M. Davies (Studying the Synoptic Gospels, London, 1989, pp. 21-24) се изказват в подкрепа на това становище.

²⁶ Hengel, *Op. cit.*, p. 69.